

НІМЕНКО Н.А.

**ІСТОРІЯ ОДНІЄЇ КНИГИ
(ДО 75-РІЧЧЯ ВИХОДУ МОНОГРАФІЇ М.О.МАКАРЕНКА
“МАРІЮПІЛЬСЬКИЙ МОГИЛЬНИК”)**

На підставі архівних документів, що вперше вводяться до наукового обігу, розглядається історія створення книги М.О.Макаренка “Маріюпільський могильник” - першої монографії з археології, виданої в Україні.

Останнім часом у зв'язку з розвитком регіоналістики значно посилюється інтерес до вивчення маловідомих сторінок історії. Разом з цим повертаються із забуття імена вчених, які присвятили себе дослідженню унікальної спадщини минулих часів, але в силу політичних міркувань їхні досягнення так і не стали відомими широкому загалу.

Серед блискучої плеяди яскравих особистостей особливе місце посідає постать видатного вченого-енциклопедиста Миколи Омеляновича Макаренка (1877-1938), чий внесок у розбудову пам'яткоохоронної та музейної справи в Україні у 20-30-ті роки ХХ ст. важко переоцінити.

Та сенсом його життя були археологічні дослідження. Саме вивчення археологічних пам'яток різних культур ще за життя зробили його ім'я відомим далеко за межами країни. Але після страти вченого за безпідставним звинуваченням у контрреволюційній діяльності науковий доробок М.О.Макаренка, незважаючи на реабілітацію автора, десятиліттями залишався розпорошеним по архівах, музеях та приватних колекціях. Тим ціннішими є перші спроби довідатися про долю дослідника¹. Наприкінці ХХ - на початку ХХІ ст. з'явилася низка публікацій, присвячених дослідженню біографії і окремих напрямків роботи вченого².

Незважаючи на досить значний комплекс архівних матеріалів, виявлених останніми роками, а також численні розвідки дослідників про наукову спадщину М.О.Макаренка, ще залишається безліч питань, проблем і навіть “білих плям”, що потребують відповідей та детального вивчення. Серед таких - історія першої і єдиної монографії видатного вченого “Маріюпільський могильник”, що відразу після виходу в

ВСЕУКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК

МИКОЛА МАКАРЕНКО

**МАРІЮПІЛЬСЬКИЙ
МОГИЛЬНИК**

КИЇВ • 1933

світ у 1933 р. стала бібліографічною рідкістю. Цьому “*посприяли*” як обставини, за яких вона створювалася, “*хмари над головою*” М.О.Макаренка, заборона розповсюдження творів репресованого вченого, так і майже детективна історія вивезення книги, а потім її повернення в Україну.

Зацікавившись цим питанням, ми спробуємо відтворити більш-менш цілісну картину щодо історії першої монографії з археології, виданої в Україні, що підвела підсумок багаторічних досліджень М.О.Макаренка однойменного комплексу і сьогодні є взірцем наукового педантизму, зваженості висновків, оригінальності підходів щодо опрацювання та висвітлення результатів археологічних досліджень.

Вперше після реабілітації вченого про результати його досліджень на Маріупільському могильнику нагадала Д.С.Цвейбель³. З роками за матеріалами, що збереглися у фондах місцевого музею, вдалося частково відновити й безпосередній перебіг подій⁴. У Науковому архіві Інституту археології НАН України нам вдалося відшукати невідомі документи, що доповнюють та корегують інформацію про історію розкопок, їхні результати та розкривають колізії навколо публікації матеріалів⁵.

Історія широкомасштабних археологічних досліджень на Маріупольщині розпочалася наприкінці 20-х - на початку 30-х років ХХ ст., і пов'язана вона, перш за все, з початком промислового будівництва у цьому регіоні. У зв'язку з цим було проведено низку геологічних розвідок з метою виявити найбільш сприятливі умови для формування будівельних майданчиків. Разом з цим проводилася і реєстрація пам'яток історії та культури, що могли бути знищеними майбутніми промисловими гігантами. У травні 1927 р. було закінчено складання загального списку зареєстрованих пам'яток археології, історії та архітектури.

Але цей перелік був далеко не повним. Більше того, у деяких округах, зокрема Сталінському та Маріупольському, реєстрацію подібних об'єктів взагалі не проводили. І це незважаючи на те, що ще у 1918 р. було створено “*Товариство вивчення місцевого краю і допомоги розвитку Маріупольського повітового земського музею*”, голова якого - один з ініціаторів створення і майбутній директор музею І.П.Коваленко, наголошував на необхідності “*вивчати місцевий край з усіх боків*”, у тому числі й “*історично-археологічного*”⁶.

Більше того, ці ініціативи знайшли підтримку серед представників центральних пам'ятко-охоронних структур у Києві. Так, у листі М.Ф.Біляшівського до І.П.Коваленка дописувач просив звернути особливу увагу на стан охорони археологічних пам'яток: курганів, могил, городищ, які часто гинули під лопатами скарбощукачів⁷. Усе це свідчить щонайменше про наявність таких об'єктів, відомих не лише науковцям, а й аматорам-шукачам. Та, попри це, через брак фінансування і економічну непривабливість регіону усі спроби пам'ятко-охоронців хоча б зафіксувати наявні археологічні об'єкти залишилися без уваги владних структур.

Тож не дивно, що перші планові археологічні дослідження цих територій пов'язані були саме з промисловим будівництвом. У цей час неодноразово розглядалися питання про необхідність охорони археологічних пам'яток, що руйнувалися через індустріальне будівництво.

1 грудня 1928 р. було навіть затверджено “*Статут про округові з’їзди Рад, округові виконавчі комітети, їх відділи та інспектури*”, згідно з яким на місцеві органи влади покладалося завдання не лише затвердити списки пам’яток історій та культури, що знаходяться на їхній території, а й організувати та провести пам’яткоохоронні заходи⁸.

На початку 1928 р., після обстеження групою радянських та американських інженерів гирла річок Міус та Кальміус, було обрано місце для будівництва нового металургійного заводу. У червні 1929 р. було виділено ділянку на лівому березі р.Кальміус, де і планувалося розпочати будівництво заводу “*Азовсталь*”⁹. Протягом 1928-1929 рр. цю територію досліджував співробітник Маріупольського музею, досвідчений археолог П.М.Піневич, який виявив численні пам’ятки минулого, зокрема рештки курганів, уламки посуду тощо, що й занотував у щоденнику. Та через погіршення стану здоров’я він змушений був припинити дослідження.

У червні 1930 р. ВУАК отримав повідомлення Маріупольського окрплану про виділення ним 1000 крб. на проведення археологічних досліджень у регіоні і пропозицію призначити керівником цих робіт “*археолога професора Макаренка, котрий погодився прибути на розкопки в Маріупольський округ*”¹⁰. Кандидатура Миколи Омеляновича на цю посаду не задовольняла окремих представників ВУАК, тож вони зволікали з вирішенням питання.

Саме за таких обставин під час проведення попередньої зачистки території для будівельного майданчика один із співробітників Новотрубного заводу, археолог-аматор Г.Ф.Кравець звернув увагу на численні рештки поховань, що були випадково підняті на поверхню, а також фрагменти речей давніх часів. Про це він повідомив директора Маріупольського музею І.П.Коваленка. Виняткова цінність археологічних знахідок на місці запланованого будівництва заводу-гіганту вимагала проведення негайного дослідження поховань фахівцем найвищого рівня. Кандидатура М.О.Макаренка було затверджена.

Так розпочалася історія вивчення унікального археологічного комплексу на Маріупольщині, що тривало протягом 1930-1933 рр. Перебігу тих подій і результатам досліджень, застосуванню нових методів музеєфікації і збереження археологічних знахідок присвячено вже чимало сторінок у фахових виданнях, багато фактів викладено і самим Миколою Омеляновичем на сторінках наукових звітів¹¹ і, звичайно, монографії “*Маріупольський могильник*”¹². Тож, ми не будемо повторювати вже відомі факти. Нагадаємо лише, що незважаючи на унікальність виявлених пам’яток, що належали різним епохам і вимагали негайного і всебічного дослідження, розкопки проходили у дуже важких умовах, викликаних надзвичайно швидкими темпами промислового будівництва, а, отже - і археологічних обстежень, проблемами з фінансуванням, важкими умовами життя, неузгодженістю дій між пам’яткоохоронними структурами тощо.

Навіть за таких обставин Микола Омелянович скрупульозно розглядав кожне поховання, кожную знахідку, фіксував їх у польовому щоденнику, робив креслення, замальовки і фотознімки, в окремих випадках - проводив реставрацію. Усі матеріали були передані до Маріупольського музею (згодом частина їх надійшла до колекцій інших музеїв).

Тож, вчений хотів донести до відома широкої громадськості усі нюанси надзвичайного пам'ятника, дати можливість уявити особливості життя і поховальних ритуалів далеких предків, а також закласти підвалини майбутніх досліджень для вирішення окремих питань, які Микола Омелянович лише означив. Так розпочалася робота над монографією.

Історія створення та видання цієї книги дуже нагадує історію археологічних досліджень, що у ній описані. Після закінчення першого археологічного сезону 1930 р. на Маріупольщині М.О.Макаренко приступив до обробки матеріалів щоденника польових досліджень. Унікальність Маріупільського могильника надихнула вченого на створення великої монографії, до якої повинні були увійти не лише загальні описи результатів розкопок та сторінки щоденника, а й численні плани, креслення, замальовки та фотоматеріали, зроблені самим дослідником. Частина ілюстративного матеріалу була зроблена ще під час перебування на Маріупольщині, але більшість знахідок, переданих до музею, потребували додаткового опрацювання. Тож протягом зими 1930-1931 р. М.О.Макаренко плідно працював над створенням книги, і вже у травні 1931 р. її текстова частина була відправлена до видавництва.

До Маріупільського Музею

В.Секрет. Археологічний комітет звертається до
 Василья з Богданом Кельменюк
 виступає в етикетку Богданові
 о Археологія. Комітетом Кашану (кар-
 Фірідрову) привітати з розкриттям історії
 сім'ї Василья (на підв. Бріданів)
 що провадив їх М. Макаренко секретор.
 Привітати має в тім же ЗГБ, з мого
 С/Х.

Важливо згадати про те, що більше як
 на два тижні після того буде керує
 по поверненні її до Маріуполь. Музею.

Чорнетка листа, направленою ВУАК до Маріупільського музею. Лютий, 1933.
 Рукопис М.О.Макаренка. Друкується вперше

Роль посередника у цій справі взяв на себе Кабінет антропології, який включив видання монографії до плану своєї роботи¹³. Зважаючи на необхідність завершення роботи над монографією, Кабінет антропології звернувся до Маріупольського музею з проханням надіслати М.О.Макаренку деякі крем'яні знахідки з могильника, розкопаного у 1930 р., для замальовки. Та ні речей, ні відповіді він так і не отримав¹⁴. Тож робота над книгою призупинилася до початку польового сезону 1931 р.

Але і після приїзду до Маріуполя виникли ускладнення через непорозуміння з владними структурами, проблеми з фінансуванням, важкі умови життя і напружену роботу на об'єктах. Лише восени 1931 р. усі графічні та фотоматеріали для книги були опрацьовані і підготовлені до друку.

Після остаточного редагування 16 вересня 1932 р. монографія *“Маріупільський могильник”* була передана до типографії¹⁵. Вона налічувала 207 сторінок, де, окрім текстового матеріалу, розмістилися 53 фото, 100 малюнків та 2 плани.

Але на цьому проблеми з книгою не закінчилися. Розуміючи велику наукову цінність маріупольських знахідок, про що неодноразово повідомляв та доповідав М.О.Макаренко, ВУАК був зацікавлений не лише у продовженні досліджень цих пам'яток, а й у якомога повнішій звітній документації, що давала підстави звертатися до сектора науки НКО з проханням про фінансування наступних розкопок. Тож, на підставі заяв М.О.Макаренка ВУАК, як і сектор антропології, неодноразово звертався до Маріупольського музею з проханням надіслати необхідні речові матеріали, в тому числі й з розкопок попередніх років.

Оскільки друкування книги затримувалося через брак фінансування, М.О.Макаренко продовжував працювати над її удосконаленням. На початку лютого 1933 р. ВУАК звернувся до керівництва Маріупольського музею з проханням терміново надіслати *“кам'яну (порфіридову) привіску”* з розкопок 1930 р., яка після опрацювання буде повернута¹⁶. Так починається досить тривале і скандальне листування між установами. ВУАК отримав відповідь про затримку відправлення необхідної речі, *“маючи на увазі надзвичайну цінність експонату і можливу... загибель його”*¹⁷.

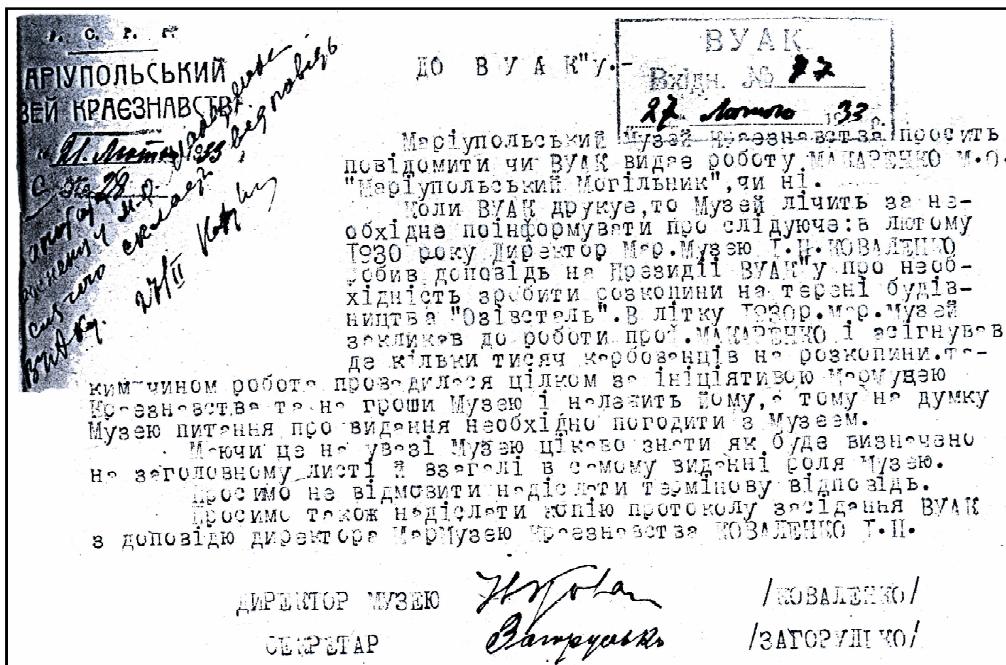
Разом з цим листом від Маріупольського музею ВУАК отримав й інший, який пояснює цю відмову¹⁸. Керівництво музею цікавилось виданням монографії М.О.Макаренка і нагадувало про обставини, за яких проводилися дослідження могильника у 1930 р., а саме: 1) вперше про існування цього об'єкту доповів директор Маріупольського музею І.П.Коваленко; 2) М.О.Макаренко прибув у Приазов'я саме на запрошення керівництва музею; 3) музей фінансував проведення розкопок на могильнику. Таким чином, *“робота проводилася цілком за ініціативою МарМузею краєзнавства та на гроші музею і належить йому”*, тож питання про видання монографії М.О.Макаренка необхідно узгодити з керівництвом музею.

Більше того, у листі висловлювалося прохання *“надіслати термінову відповідь”* на питання про те, *“як буде визначено на заголовному листі й взагалі в самому виданні роль Музею”*¹⁹. У відповіді ВУАК зазначає, що видання здійснюється Академією наук під егідою Кабінету антропології. Щодо Маріупольського музею, то його роль буде зазначена у передмові до монографії. ВУАК також просить терміново надіслати річ з розкопок 1930 р.,

“інакше буде пізно”²⁰. Відповідь ВУАК не задовольнила музей. Надсилаючи експонати для опрацювання, керівництво музею висловлювало занепокоєння тим, що на титульному листі видання “Маріупольський могильник” не буде вказано Маріупольський музей. А це було однією з умов домовленості між керівництвом музею і заступником президента ВУАН акад.Воблим, досягнутої під час конференції Держплану в 1932 р. Також у листі ще раз нагадувалося про виключну роль музею щодо ініціативи та “улаштування розкопін”, їх фінансування, запрошення М.О.Макаренка і, врешті-решт, про безпосередню участь його співробітників у проведенні досліджень.

Усе це, на думку І.П.Коваленка, дає підстави поставити Маріупольський музей поруч з провідними науковими установами на титульній сторінці монографії М.О.Макаренка. Крім цього, повинна бути ще одна передмова до видання - від Маріупольського музею, де буде зазначено роль останнього у підготовці та проведенні археологічних досліджень на Маріупольщині.

Зважаючи на те, що всі матеріали розкопок належать музею, його керівництво вважає обов'язковим узгодження з ним усіх питань оприлюднення результатів досліджень, у тому числі й видання монографії, і не заперечує проти спільного з ВУАН видання книги, але при дотриманні останньою зазначених умов. Тож, відповідь Археологічного комітету ВУАН “дивує і хвилює колектив співробітників музею”²¹.

Звернення дирекції Маріупольського музею до ВУАК. Лютий, 1933. Друкується вперше

Відповідний лист надійшов і на адресу президії ВУАН, де наголошувалося, що “ім'я музею краєзнавства мусить стояти поруч з ім'ям тієї інституції ВУАН, з якою музей спільно опубліковує матеріали і музей має право дати свою передмову”²².

Звертаючи увагу на плідну співпрацю Маріупольського музею з різними установами ВУАН (зоологічним музеєм, музеєм етнології, кабінетом антропології тощо), його колектив сподівається і в подальшому знаходити підтримку з боку ВУАН. Щодо видання монографії “Маріупольський могильник”, то “друкування матеріалів музею кабінетом антропології без погодження з музеєм, і навіть без зазначення імені музею на титульному листі є велика неприємність для музею”. Тож, з одного боку, співробітники Маріупольського музею не бажають “виникнення ініцідента”, а з іншого - щоб їхні “законні права порушувалися”, тож сподіваються на втручання ВУАН у вирішення цього конфлікту на користь музею²³.

Для з'ясування усіх обставин справи ВУАН, ймовірно, звернувся до Археологічного комітету, а той, у свою чергу, переадресував усі питання М.О.Макаренку.

Робота дослідження Мадготського могильника проводилась на кошти що виділяються від Мадготського Осередка. Ріш про друк при грошах всі ці гроші були на свій звітний звіт за принципом ініціативи ВУАН до А.В.Міхалюка Мадготського, ініціатором Мадготського. Видання відомості про Мадготський могильник ~~ВУАН~~ видавництвом ВУАН. Издавництво що виділяє кошти на видання казенний право ссавиуди своїх грошей не друкувати ініціатор. Коли б Мадготський Мадготський був самодіяльним у своїй введанні, на останньому введанні була і марка Мадготського Мадготського Мадготського.

Фрагмент чорнетки доповідної записки М.О.Макаренка президії ВУАН з приводу участі Маріупольського музею у фінансуванні та археологічних дослідженнях Маріупольського могильника. 1933. Друкується вперше

Тож вченому довелося пояснювати як суто наукові, так і фінансові аспекти справи²⁴. Намагаючись об'єктивно відтворити перебіг подій щодо проведення археологічних досліджень на Маріупольщині та публікації звітних матеріалів, М.О.Макаренко наголошував: 1) розкопки Маріупольського могильника фінансувалися не музеєм, а окрвиконкомом; 2) згідно з *“принципами, прийнятими ВУАК”*, усі матеріали, виявлені під час досліджень, були передані до місцевого музею; 3) видання звіту про археологічні дослідження завжди здійснюється видавництвом ВУАН; 4) структура, що фінансує це видання, має право *“ставити свою марку”*.

Отже, якщо б Маріупольський музей брав участь у фінансуванні видання монографії, його назва, разом з іншими установами, була б вказана на титульній сторінці книги. Визначаючи ж роль музею у підготовці видання, М.О.Макаренко констатував той факт, що на неодноразові звернення ВУАК та Кабінету антропології до цієї установи з проханням надіслати речові матеріали з розкопок на доопрацювання, музей не просто відмовляв, посилаючись на різні перешкоди, а інколи навіть не відповідав²⁵.

Лише у грудні 1933 р. Маріупольський музей повідомив, що матеріали з розкопок М.О.Макаренка будуть *“у ближчий час”* надіслані до СІМК, хоча *“препоною зараз служать лише деякі причини, які про те мають для нас велике значення”*, а далі - прохання відкласти на деякий час цю справу²⁶. Матеріали з розкопок так і не були надіслані - необхідність у них відпала.

14 вересня 1933 р. монографія М.О.Макаренка була підписана до друку²⁷. Вчений присвятив її своєму вчителю і колезі, відомому археологу О.А.Спіцину, який вплинув не лише на формування світогляду та наукових уподобань М.О.Макаренка у юнацькі роки, а й протягом всього життя підтримував його наукові ідеї, давав поради, ділився досвідом. Саме О.А.Спіцину у листах М.О.Макаренка розповідав про відкриття Маріупольського могильника і результати перших досліджень, надсилав численні замальовки та фотоматеріали.

У відповідь російський вчений писав: *“Ваш Маріупольський могильник - вражаюче відкриття... Доведеться переглянути з нової точки зору усі наші стародавні культури. Ось воно що ваш могильник!”*²⁸. Відкриття неолітичного могильника у Приазов'ї, на думку О.А.Спіцина, дозволяло переглянути проблему виникнення та розповсюдження фатьянівської культури. З остаточними результатами досліджень на Маріупольщині вчений вже не зміг ознайомитися. Але його наукова спадщина неодноразово згадується на сторінках монографії М.О.Макаренка. Тож не випадково книга присвячена саме О.А.Спіцину - *“найавторитетнішому знавцю пам'яток матеріальної культури”*²⁹.

Та не судилося цій монографії потрапити на книжкові полиці. 26 квітня 1934 р. Миколу Омеляновича вдруге заарештовують, тепер вже за *“контрреволюційну діяльність”*, і засуджують до 3 років заслання, а тираж книги *“Маріупольський могильник”* було наказано вилучити з обігу з подальшим знищенням. За переказами, посилаючись на І.Г.Шовкопляса, який протягом багатьох років намагався повернути ім'я М.О.Макаренка із забуття невдячних потомків, хтось із співробітників Інституту археології, ризикуючи власним життям, сховав у підвальних приміщеннях закладу майже весь

тираж книги. У роки Великої Вітчизняної війни з окупованого Києва її вивезли фашисти. І далі ниточка губиться. Аж поки у повоєнні роки не були створені комісії для пошуку та повернення музейних і наукових цінностей на місце їхнього постійного перебування. До роботи в одній з таких комісій і залучили І.Г.Шовкопляса, якому вдалося розшукати “Маріупільський могильник” десь у Прибалтиці і повернути все, що залишилося від тиражу, на Батьківщину.

І знову історія повторилася: книга потрапила до сховищ Інституту археології, адже її автора все ще вважали ворогом народу. Навіть після реабілітації М.О.Макаренка ще довгий час науковці з острахом гортали поживклі сторінки монографії опального вченого, довіряючи тайну її місцезнаходження обраним. Лише на початку 90-х років рідкісні примірники потрапили до рук читача. Так це раритетне видання з’явилося на полицях найбільших наукових установ, а для дослідників так і залишилося бібліографічною рідкістю.

Кілька років тому автору цих рядків зробили неоціненний подарунок - монографію М.О.Макаренка “Маріупільський могильник”, сторінок якої ще не торкалася рука читача (про це свідчили поліграфічні вади). Це вже були далеко не перші рядки, написані рукою видатного вченого, які мені довелося читати. Але глибина спостережень автора, застосування ним широких аналогій, унікальних методик археологічних досліджень, легкість і детальність у викладі матеріалу та велика ілюстративна база глибоко вразили і приголомшили.

“Маріупільський могильник” - це “лебедина пісня” видатного вченого і унікальної людини М.О.Макаренка, який все своє коротке земне і безкінечно довге наукове життя присвятив дослідженню і збереженню культурної історичної спадщини минулих поколінь.

¹Шовкопляс І.Г. Археологічні дослідження на Україні (1917-1957): Огляд вивчення археологічних пам’яток. - К., 1957. - 424 с.; Касіян В.І., Турченко Ю.Я. Образотворче мистецтво // Історія Києва. - К., 1959. - С.739; Макаренко Микола Омелянович (1877-1936) // Українська радянська енциклопедія. - К., 1962. - Т.8. - С.400-401; Шовкопляс І.Г. Макаренко Микола Омелянович // Радянська енциклопедія історії України. - К., 1971. Т.3. - С.70-71.

²Білодід О., Киркевич В. Довга дорога до храму мудрості // Україна. - 1988. - №7. - С.11-14; Білодід О.І. Про Макаренка М.О. // Археологія. - К., 1989. - №1. - С.120-131; Звагельський В.Б. Невтомний у праці (М.О.Макаренко) // Репресоване краєзнавство (20-30-і роки). - К., 1991. - С.161-167; Пуцко В.Г. Микола Макаренко у створенні наукової бази історії українського мистецтва // Образотворче мистецтво. - 1991. - №5. - С.21-23; Макаренко Д.Є. Микола Омелянович Макаренко. - К., 1992. - 166 с.; Граб В.И., Супруненко А.Б. Из эпистолярного наследия Н.Е.Макаренко // Донецкий археологический сборник. - Донецк, 1993. - С.40-44; Німенко Н.А. Велет українознавства (До 125-річчя від дня народження Миколи Омеляновича Макаренка) // Сумська старовина. - 2002. - №X. - С.5-25; Вона ж. Пам’яткоохоронна діяльність М.О.Макаренка на Сумщині // Там само. - 2004. - №№XIII-XIV. - С.263-272; Вона ж. Матеріали до біографії М.О.Макаренка у фонді ВУАК Інституту археології НАН України // Там само. - 2005. - №№XVI-XVII. - С.149-166 та інш.

³Цвейбель Д.С. Микола Омелянович Макаренко (До 40-річчя відкриття Маріупольського могильника) // Український історичний журнал. - 1970. - №8. - С.128-130; Вона ж. З історії вивчення і охорони археологічних пам’яток на Україні в перші десятиріччя радянської влади // Там само. - 1971. - №12. - С.109-112.

⁴Усачук А.Н. Н.Е.Макаренко: срубные материалы // Проблемы исследования памятников археологии Северского Донца. Тез. докл. обл. науч.-практ. конф. Луганск, ноябрь

1990 г. - Луганск, 1990. - С.114-114; *Божко Р.П.* Исследования Н.Е.Макаренко в Приазовье (1930-1933 гг.) // Вивчення історичної та культурної спадщини Роменщини: проблеми і перспективи. Тези доп. та повід. наук.-практ. конф., присвяч. 70-річчю Роменського краєзнавчого музею. - Суми-Ромни, 1990. - С.40-41; *Усачук А.Н.* Раскопки Н.Е.Макаренко и В.М.Евсеева на территории Донецка // Там же. - С.46; *Косикова Е.В.* Исследователь древностей Донетчины Виктор Михайлович Евсеев (1912-1955 гг.) // Донецкий археологический сборник. - Вып.5. - Донецк: Аверс Ко ЛТД, 1994. - С.15-16; Науковий архів Інституту археології НАН України (далі - НА ІА НАНУ). - Ф.М.О.Макаренко. - Спр.б.н.

⁵*Німенко Н.А.* З історії археологічних досліджень професора М.О.Макаренко на Маріупільщині // Сумська старовина. - 2007. - №№XXI-XXII. - С.212-239.

⁶*Нестуля О.* Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні (доба Центральної Ради, Гетьманщини, Директорії). - К.-Полтава, 1994. - С.113.

⁷Там само. - С.114.

⁸*Акуленко В.І.* Охорона пам'яток культури в Україні. - К.: Вища школа, 1991. - С.89, 117-118.

⁹30 пламенных лет. - Донецк: Донбасс, 1964. - С.6, 7.

¹⁰НА ІН НАНУ. - Ф.ВУАК. - Спр.350. - Арк.18.

¹¹Там само. - Спр.539; Спр.539/а; Спр.540; Ф.М.О.Макаренко. - Спр.б.н.

¹²*Макаренко М.* Маріупільський могильник. - К., 1933.

¹³Там само. - С.122.

¹⁴Там само.

¹⁵Там само. - С.152.

¹⁶НА ІА НАНУ. - Ф.ВУАК. - Спр.486. - Арк.1-2, 6.

¹⁷Там само. - Арк.3.

¹⁸Там само. - Арк.4.

¹⁹Там само.

²⁰Там само. - Арк.5.

²¹Там само. - Арк.7.

²²Там само. - Арк.8.

²³Там само.

²⁴Там само. - Арк.10-10зв.

²⁵Там само. - Арк.10.

²⁶Там само. - Арк.11.

²⁷*Макаренко М.* Маріупільський могильник. - С.152.

²⁸Там само. - С.121.

²⁹Там само. - С.1.

НИМЕНКО Н.А.

История одной книги (к 75-летию выхода книги Н.Е.Макаренко “Мариупольский могильник”)

На основе архивных документов, которые впервые вводятся в научный оборот, рассматривается история создания книги Н.Е.Макаренко “Мариупольский могильник” - первой монографии по археологии, изданной в Украине.

NIMENKONA.

The History of One Book (for the 75-th Anniversary of the Edition of the Monograph “Mariupol Burial Ground” by M.O.Makarenko)

The article focuses on the history of creating of the monograph “Mariupol burial ground” by M.O.Makarenko on the basis of archive documents. It is considered to be the first monograph on archeology edited in Ukraine.

Отримано 4.06.2008